

УДК 37.064.3

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2020/6-1/8>Я. Литвиненко, магістр,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

УПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

Наразі в українському соціумі відбувається поступовий перехід від зацікавлення проблемою булінгу до практичного впровадження програм протидії булінгу в шкільному середовищі. Широко впроваджуються програми, затверджені МОН України, спрямовані на розвиток конфліктологічної компетентності, умінь і навичок ненасильницької поведінки та громадянської позиції. Результати емпіричного дослідження дозволили звернути увагу на необхідність зміни підходів при застосуванні технології профілактики булінгу серед підлітків. Зокрема, було визначено, що велику роль у профілактиці булінгу відіграють не форми проведення профілактичних занять, а методи, способи, прийоми подання інформації з боку суб'єктів, які її втілюють у життя, та особливості міжособистісної взаємодії з підлітками. Часто вони мають ознаки упередження і стигматизації, що провокує появу агресії та випадки булінгу.

Ключові слова: булінг, шкільний булінг, програми профілактики, підлітки, соціальна педагогіка.

Постановка проблеми. Останні п'ять років в українському суспільстві гостро постала проблема булінгу і шляхів її розв'язання. Увага науковців, освітян, батьків, урядовців передусім прикута до розповсюдження булінгу в шкільному середовищі, а ситуації знущання та цькування школярів стають предметом обговорення у ЗМІ, на телебаченні та в соціальних мережах. І хоча проблема булінгу є очевидною, реакція на нього неоднозначна. У першу чергу це стосується адміністрації шкіл, які зазвичай замовчують ганебне явище знущань, оскільки дбають про власну репутацію та імідж. Її замовчують батьки, які, хвилюючись за власних дітей і неоднозначну реакцію вчителів, не дають розголосу ситуації. Її замовчують самі діти – жертви булінгу, відчуваючи страх перед своїми кривдниками.

Аналіз випадків булінгу в зарубіжних країнах показує, що в Норвегії 12,5 % учнів піддаються регулярним нападам агресії з боку однолітків кожного дня, 17,2 % – раз на тиждень, 13,7 % – раз на місяць і 28,9 % учнів – один чи два рази на рік. За даними британських дослідників 27 % учнів початкової школи піддаються знущанням і 10 % учнів середніх шкіл [1].

В Україні картина фіксованих фактів булінгу теж не приваблива. За результатами дослідження, проведеного Фондом ООН Юнісеф у 2017 році, 67 % дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися із проблемою булінгу впродовж останніх трьох місяців, а 24 % дітей стали жертвами цього явища.

У літературі булінг прийнято розглядати як сукупність соціальних, психологічних і педагогічних проблем, що охоплюють процес тривалого фізичного чи психологічного насилля з боку індивіда або групи щодо індивіда, який не в змозі захистити себе в даній ситуації. Найяскравіше булінг виявляється у підлітковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші систематичні дослідження проблеми булінгу належать скандинавським ученим, серед яких Д. Олвеус [2], Е. Роланд [3], П. Хайнеманн [4]. Згодом інтерес до проблеми булінгу виник у Великобританії (Д. Лейн [5], Е. Мунте [6], Д. Таттум [2]). Піонером у вивченні булінгу став норвезький учений Д. Олвеус, який визначив це явище як ситуацію, яка виникає у шкільному колективі, у якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій і нападів з боку одного чи кількох учнів [6].

Зарубіжні вчені виділяють види булінгу: фізичний, вербальний і соціальний [8–10]; ролі, які виконує особа в процесі булінгу: булер (агресор), жертва (аутсайдер) та свідок (спостерігач) [11]; ознаки булінгу: емоційне приниження, погіршення психологічного і фізичного стану людини (жертви), намір завдати шкоду іншій людині тощо [6].

До явища шкільного булінгу звертаються українські науковці М. Алексєєнко [12], Н. Гордієнко [6], О. Дроздов [12], Є. Дубровська [12], В. Ролінський [13].

19 січня 2019 року набув чинності Закон України від 18.12.2019 року № 2657-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)". Закон України "Про освіту" доповнено пунктом, яким передбачено, що булінг (цькування) – це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та/або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, унаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [14].

Закон вніс зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, згідно з якими встановлюється відповідальність за булінг. Учинення булінгу тягне за собою накладення штрафу від 850 до 1700 грн або громадської роботи на строк від 20 до 40 год (<https://ldn.org.ua/consultations/zakon-pro-bulinh-vidpovidalnist-za-tskuvannya-u-shkoli/>).

У Рекомендаціях Міністерства освіти і науки України вказується, що робота із протидії булінгу повинна мати комплексний характер, який містить управлінську і просвітницьку складові, а одним із важливих напрямів є *підвищення кваліфікації* соціального педагога і психолога, спрямовані на розвиток навичок виявлення, протидії та попередження булінгу у шкільному середовищі (<https://don.kyivcity.gov.ua/files/2019/9/17/recommendMON.pdf>).

На важливість цієї складової вказує О. В. Чуйко, яка, вивчаючи ефективність діяльності психологічних служб у школах, дійшла висновку, що часто між психологом і учнем немає прямої (індивідуальної) взаємодії, а переважає формалізований тип стосунків, які часто опосередковані виконанням тестів, переважанням педагогічної, а не психологічної позиції, а в арсеналі форм і методів слабо представлені ті, які спрямовані на особистісне становлення і розвиток школяра [15].

Особлива роль в організації заходів на попередження булінгу в шкільному середовищі належить працівникам психологічної служби. У Положенні про психологічну службу в системі освіти України термін "булінг" не вживається, тим не менш одна з функцій психологічної служби – просвітницько-профілактична – передбачає поширення психологічних знань, виявлення фактів порушення прав дитини, ужиття заходів щодо подолання негативних чинників, які впливають на життєзабезпечення дитини, її моральний та соціальний розвиток, профілактику та попередження негативних впливів (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#n19>).

Мета статті полягає у: а) висвітленні результатів теоретичного аналізу зарубіжних програм профілактики булінгу; б) описі результатів емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення явища булінгу в підлітковому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Результати теоретичного аналізу. Предметом теоретичного аналізу став пошук концептуальних ідей та головних мішеней впливу в зарубіжних і українських програмах профілактики булінгу. Було з'ясовано, що програма Д. Ольвеуса, яка активно поширюється у Скандинавії та США, передбачає навчання всіх співробітників школи навичкам поважних відносин і оперативного реагування на ситуації цькування [16].

Данські фахівці з організації "Mobbeland" акцентують увагу на соціальній природі розгортання булінгу в школі й у рамках своїх програм працюють із цілими класами, не виділяючи ролі агресора чи жертви [1].

Пріоритетним завданням у профілактичній роботі в Канаді є налагодження спілкування та співпраці школи з батьками для допомоги учням-переслідувачам та учням-жертвам [9]. Типовою та дієвою практикою в школах є проведення антибулінгових освітньо-профілактичних програм, до яких залучаються сім'ї, представники організацій, знаменитості, представники поліцейського відділку [17].

Уряд Австралії реалізує програму "Bullying No Way" у школах країни з використанням спеціального сайту і спеціальних мобільних додатків [14].

Найефективнішим інструментом боротьби з булінгом у Великобританії визнано "очну ставку" агресора з жертвою за участю медіатора (психолога або педагога).

Головна мета даного методу – налагодити конструктивний діалог між учнями [15]. Поширеною є практика проведення щотижневого уроку "персональної та соціальної освіти", де, крім усього іншого, обговорюються складні проблеми в колективі, проблема кібербулінгу. Крім спеціальних уроків, у школах обов'язково є антибулінгові програми. Наприклад, у багатьох школах є спеціальні карти (найчастіше в онлайн-режимі), на яких діти зазначають місця, де їх підстерігали булери. У міру того, як ця карта онюлюється, учителі патрулюють небезпечні місця.

У Австрії з метою профілактики шкільного булінгу розроблено й упроваджено модель служби підтримки учнів. За цією програмою учні навчаються розвитку здібностей до емпатії й конструктивного розв'язання конфліктів, шкільна адміністрація надає їм ресурси і повноваження для роботи з агресорами та жертвами цькування, до того ж учні проходять регулярну супервізію.

На сайті МОН України запропоновано освітні програми, розроблені українськими вченими-практиками, для імплементації їх у освітній процес: "Розв'язання конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації"; освітня програма факультативу "Розв'язую конфлікти та будує мир навколо себе" тощо. Головна увага в них звертається на розвиток конфліктологічної компетентності, умінь і навичок ненасильницької поведінки та громадянської позиції.

Таким чином, проведений аналіз профілактичних програм превенції булінгу дозволяє виділити головні фокуси уваги, які закладаються в основу їх розробки (табл. 1).

Таблиця 1

Зарубіжні антибулінгові програми та головні фокуси уваги

Країни	Форми заходів	Фокус уваги
Великобританія	Уроки персональної та соціальної освіти. Онлайн-антибулінгові програми	Налагодження конструктивного діалогу між булером і жертвою. Співпраця вчителів і дітей
Канада	Антибулінгові освітньо-профілактичні програми: "National Bullying Awareness Week", "Random Acts of Kindness Week"	Налагодження спілкування та співпраці школи з батьками для допомоги учням-переслідувачам і учням-жертвам
Австрія	Робота служб підтримки учнів на базі школи	Розвиток здібностей до емпатії й конструктивного розв'язання конфліктів; участь у супервізії
Австралія	Онлайн-ресурс "Bullying No Way" у школах країни. Розробка мобільних додатків для учнів	Розвиток емпатії в дітей
Україна	Освітні програми: "Розв'язання конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації"; "Розв'язую конфлікти та будує мир навколо себе"	Формування громадянських і соціальних компетентностей здобувачів освіти Розвиток конфліктологічної компетентності, умінь і навичок ненасильницької поведінки та громадянської позиції

Результати емпіричного дослідження. Мета емпіричного дослідження полягала у вивченні особливостей виявлень шкільного булінгу серед підлітків і ефективності профілактичних заходів, які проводяться у школі. Емпіричне дослідження проводилося на базі київської загальноосвітньої школи № 27 Шевченківського району міста Києва та загальноосвітньої школи I–III ступенів № 292 імені гетьмана України Івана Мазепи Деснянського району міста Києва.

Як методи дослідження були обрані аналіз документації (план роботи соціального педагога на рік, журнал щоденного обліку робіт соціального педагога, соціальний паспорт класів та шкіл), бесіда, спостереження (включене і невключене), анкетування. Загальна кількість опитуваних становила 59 осіб. З них 27 – представники жіночої статі, 32 – чоловічої. Вік респондентів – від 12 до 14 років.

Було з'ясовано, що відповідно до плану роботи соціального педагога з класами, де навчаються підлітки, систематично проводиться профілактична робота за різними напрямками: анкетування на початку навчального року для соціологічного зрізу; профілактичні бесіди на

тему булінгу й агресивності; тематичні заходи до Дня безпечного інтернету; індивідуальні бесіди соціального педагога з учнями, які систематично порушують правила поведінки в школі; виховні години щодо формування толерантної поведінки в учнів класними керівниками; виховні бесіди з боку працівників поліції.

За допомогою методу невиключеного спостереження, яке здійснювалося під час лекції шкільного офіцера поліції у 6-А класі щодо правової відповідальності батьків неповнолітніх, було виявлено таке. Шкільний офіцер володіє широким масивом інформації щодо поняття булінгу, його головних характеристик, виявів булінгу, але методи, які використовували для подачі інформації, викликають сумніви. Зокрема, яскраво вираженим став *метод залякування* під час демонстрації відеороликів, на яких було відображено найгірший варіант розвитку подій у випадку скоєння булінгу, і неодноразове наголошення на грошових штрафах за скоєння правопорушень. Щодо результативності такого заходу, варто зазначити, що через тиждень після лекції правоохоронцями в магазині були затримані три учні того ж класу за спробою вкрати чохол для телефону. Під час розмови із соціальною

педагогинєю на запитання "Чому ви це скоїли?" учні відповіли: "Ми ж не добрали до суми, за якої настає кримінальна відповідальність". Отже, результат профілактичної бесіди зі шкільним офіцером поліції – це сума, на яку можна вкрати, щоб не настала адміністративна чи кримінальна відповідальність.

Методом спостереження під час виховних уроків у шостому та сьомому класах було зафіксовано яскраво виражене упереджене ставлення до учнів класів з боку вчителя. Це виявлялось у формі оціночних суджень щодо окремих учнів і класу загалом ("*Ніякого сенсу вам щось говорити, подивіться на 6-Б, там діти як діти, а ви...*"), демонстрація залякування ("*В'язниця за тобою плаче*"), а також переважання моралізаторства в ситуаціях педагогічної взаємодії ("*Краще б ти перейшов навчатися до іншої школи*", "*Чому ви не можете бути такими, як паралельний клас, – нормальними?*").

Як відомо, використання директивних і агресивних словесних виразів може спровокувати зворотний ефект у підлітковому середовищі, викликати зворотну агресію, спровокувати та закріпити девіантні форми поведінки.

Отже, результати невиключеного спостереження дають підстави говорити, що велику роль у профілактиці булінгу відіграють методи, способи, прийоми подачі інформації з боку суб'єктів, які її здійснюють (учителі, класні керівники, офіцери поліції, адміністрація школи).

Результати анкетування виявили, що 92 % опитуваних підлітків обізнані з визначенням поняття "булінг". Проте, відповідаючи на запитання, які дії належать до булінгу, більша половина учнів зазначили лише "побиття іншої людини" та "обзивання іншої людини". Таким чином, підлітки не володіють достатньою мірою поняттям "булінг", мають уривчасті знання.

Було виявлено, що більша половина респондентів (77 %) стикалися з булінгом у школі від однолітків у тих чи інших виявах, водночас лише 5 % опитуваних

зізналися, що чинили булінг над іншими, і 25 % відповіли, що не впевнені, чи то був саме булінг. Такий розподіл результатів може свідчити про те, що підлітки, не усвідомлюючи наслідків, скоюють булінг над іншими учнями, тобто ще раз підтвердився факт необізнаності підлітків щодо поняття та виявів булінгу.

Аналіз анкетування щодо розуміння підлітками почуттів людини, яка пережила булінг, показав, що більша половина досліджуваних (67 %) вважає, що жертва відчуває ненависть до кривдника і беззахисність, друге місце посідає беззахисність (51 %), а третє – бажання помститись (49 %). Виходячи з цих результатів, можна передбачити, що у свідомості підлітка-жертви виникає картина помсти, ненависть до агресора, що стимулюватиме його згодом до відповідних дій та реакцій.

Досліджуючи причини скоєння булінгу підлітками, ми з'ясували, що найбільше учнів спонукає до цього можливість заробити собі "дешевий" авторитет серед ровесників (77 %), який "заробляється" приниженням іншого і демонстрацією переваг та сили. Друге місце посідають особливості зовнішнього вигляду жертви (31 %). Отримані дані вказують на бажання підлітків до самоствердження, прагнення проявити себе, але за рахунок інших, слабших учнів. Це може бути пов'язано із незнанням учнів інших, соціально прийнятних, шляхів самоствердження або бажанням отримати швидкий результат.

Окрім того, було виявлено, що більша половина опитуваних (64 %), потрапивши в ситуацію булінгу (рис. 1), у першу чергу будуть просити допомоги в подруги/друга (49 %) або класного керівника (54 %). Проте під час неформальної бесіди учні зазначили, що рідко звертаються по допомогу до дорослих, оскільки така допомога зводиться лише до усних зауважень, які мають нетривалий ефект. Тобто поки присутній дорослий, кривдник не виявляє агресії, за відсутності ж дорослого ситуація булінгу відновлюється.

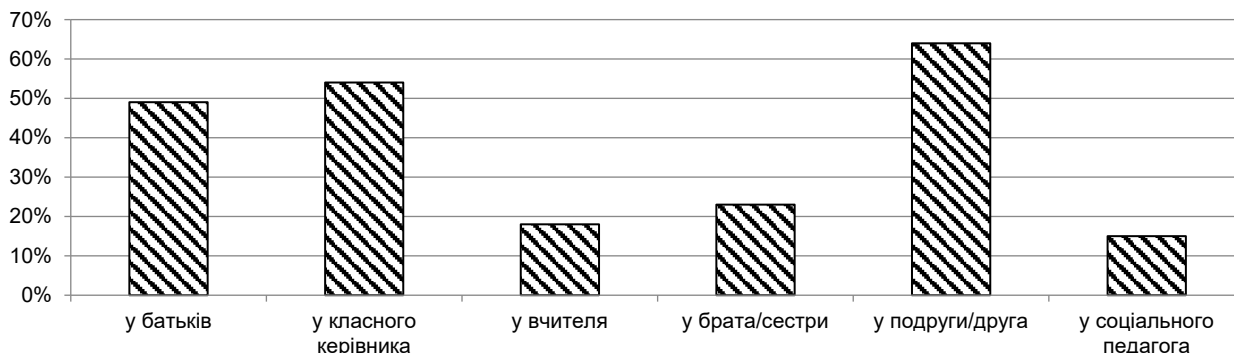

Рис. 1. До кого б підлітки зверталися по допомогу, якщо стали жертвами булінгу

Цікаво, що серед осіб, до яких звертаються підлітки у випадку булінгу, батьки посідають лише третє місце, що, з одного боку, демонструє процес підліткової сепарації, але з іншого – відсутність близькості, довірливих стосунків зі своїми батьками.

Аналіз ефективності шкільних заходів щодо профілактики булінгу виявив, що найчастіше вони проводяться у вигляді виховних годин у форматі лекцій (79 %) або як бесіди зі шкільним офіцером поліції. Такий формат роботи не є досить ефективним, оскільки 26 % дітей зазначили, що не знають, куди звертатися за допомогою, оскільки не мають у цьому необхідності, а 39 % з опитуваних зазначили, що не знають, куди звернутися за допомогою, якщо стануть жертвами булінгу, проте мають таку потребу.

Аналізуючи відповіді на запитання "Що потрібно робити, аби не стати жертвою булінгу?", отримали такі

результати: значна частина підлітків (44 %) вважають, що для цього необхідно знати свої права; третина зауважили, що необхідно бути дружніми до однолітків (33 %) і шукати порозуміння з іншими людьми (33 %). Такі дані можуть свідчити про орієнтацію підлітків на побудову дружніх стосунків з оточенням, бажання навчатися ефективно розв'язувати конфліктні ситуації.

Таким чином, результати емпіричного дослідження дозволили звернути увагу на зміну підходів у застосуванні технології профілактики серед підлітків, присвячених темі булінгу.

Висновки. Проведене теоретичне і емпіричне дослідження дає підстави стверджувати, що нині в школах відбувається впровадження програм із профілактики явища булінгу. Суб'єктами їх впровадження є працівники

психологічної служби (соціальні педагоги, психологи), учителі, класні керівники, поліцейські служби.

Незважаючи на достатню "популяризацію" поняття шкільного булінгу серед підлітків, більшість із них не володіє змістом цього поняття в повному обсязі, викривлено усвідомлює наслідки скоєння булінгу, не обізнана зі шляхами виходу із ситуацій булінгу, неохоче довіряє дорослим як помічникам у розв'язанні конфліктних ситуацій. Часто булінг залишається незавершеним, що провокує його появу повторно.

Аналіз педагогічних засобів профілактики шкільного булінгу з боку вчителів та офіцера поліції показав переважання авторитарного стилю спілкування з підлітками під час проведення профілактичних уроків та бесід. Було виявлено, що саме спосіб комунікування – погрожуючий, оціночний, упереджений тощо, – провокує повторення девіантних форм поведінки і фіксує необізнаність підлітків щодо правових наслідків скоєння булінгу.

Натомість був виявлений запит підлітків на проведення навчання із основ правової культури та поведінки, навичок комунікативної компетентності та конструктивного розв'язання конфліктів.

Дискусії. Рівень обізнаності здобувачів освіти щодо своїх прав і шляхів їх захисту має вагоме значення в сучасному соціумі. Велика увага у шкільних програмах має приділятися вивченню й аналізу основоположних документів із прав людини: Загальної декларації прав людини, Конвенції про права дитини, Конституції України, Закону про освіту тощо. Одним із важливих заходів профілактики насильства в освітньому середовищі є формування у здобувачів освіти умінь і навичок розвитку та підтримки здорових міжособистісних стосунків. Для цього до освітнього плану закладу освіти пропонується включати програми, які навчають дітей навичкам комунікативної взаємодії, а педагогів – методам ненасильницького спілкування (уникнення оціночних суджень, відсутність залякувань, негативних навіювань, заохочення позитивної поведінки серед учасників навчального процесу та стимулювання групової взаємодії). Створення толерантного і дружнього до людини середовища має бути головною метою в сучасних українських школах.

Список використаних джерел

1. AMOK Antimobekonsulenterna/Mobbeland. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mobbeland.dk>
2. Sanders Ch. E. Bullying: implications for the classroom / Ch. E. Sanders, G. D. Phee. – California: Elsevier Academic Press, 2004. – 257 p.
3. Roland E. School Influences on Bullying [Електронний ресурс] / E. Roland / Durham University, 1998. – 275 p. – Режим доступу : [http://etheses.dur.ac.uk/1047/1/1047.pdf?ETHOS%20\(BL\)](http://etheses.dur.ac.uk/1047/1/1047.pdf?ETHOS%20(BL)) – Заголовок з екрану.
4. Loeber R. Key issues in the development of aggression from childhood to early adulthood / R. Loeber, D. Hay // Annual Review of Psychology. – 1997. – P. 371–410.
5. Лейн Д. Школьная травля (буллинг) / Д. Лейн // Детская и подростковая психотерапия / под ред. Д. Лейна и Э. Миллера. – СПб. : Питер, 2001. – С. 240–274.
6. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії) / Л. І. Лушпай // Українознавчий альманах. – 2010. – Вип. 4. – С. 126–131.
7. Olweus Bullying Prevention Program (2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.clemson.edu/olweus – Заголовок з екрану.
8. Olweus D. Bullying at school: Long-term outcomes for the victims and an effective school-based intervention program / D. Olweus // Aggressive behavior: Current perspectives. – N.Y. : Plenum Press, 1994. – P. 97–130.
9. Making a difference in bullying: evaluation of a systemic school-based programme in Canada / D. Pepler, M. Wendy, W. Craig et al. // Bullying in

schools: how successful interventions can be? / ed. P. K. Smith, D. Pepler, K. Rigby. – Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2004. – P. 125–140.

10. Roland E. School Influences on Bullying [Електронний ресурс] / E. Roland. – Durham University, 1998. – 275 p. – Режим доступу : [http://etheses.dur.ac.uk/1047/1/1047.pdf?ETHOS%20\(BL\)](http://etheses.dur.ac.uk/1047/1/1047.pdf?ETHOS%20(BL)) – Заголовок з екрану.

11. Балакірева О. Насильство та булінг в освітньому середовищі [Електронний ресурс] / О. Балакірева // Результати соціологічного дослідження: здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді (НБС). – 2018. – 4. – С. 38. – Режим доступу : http://kubg.edu.ua/images/stories/podii/2018/10_26_bullying_02.pdf

12. Капська А. Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола ; за заг. ред. А. Й. Капської. – К. : Центр навч. л-ри, 2002. – 164 с.

13. Беженар Г. Булінг: підліткове насильство в школі [Електронний ресурс] / Г. Беженар // Школа. – 2012. – № 2(74). – С. 75–79. – Режим доступу : www.osvita.ua/attach/2319/SJ12021s.pdf .

14. Про освіту : Закон України № 2657-VIII, 2661-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

15. Чуйко О. В. Проблеми та перспективи розвитку психологічної служби в школі / О. В. Чуйко // Вісн. Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота. – 2018. – Т. 1, № 3. – С. 48–53.

16. Violence prevention works! Safer schools, safer communities. Home of the Olweus bullying prevention program [Elektronnyj resurs]. – URL : <http://www.violenceprevention.org/public/index.page>.

17. Костюк О. Досвід Канади щодо антибулінгової роботи в середній школі / О. Костюк. – 2015. – № 4. – С. 8.

References

1. AMOK Antimobekonsulenterna/Mobbeland. [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu : <http://www.mobbeland.dk>
2. Sanders Ch. E. Bullying: implications for the classroom. California: Elsevier Academic Press, 2004. 257 p.
3. Roland E. School Influences on Bullying [Elektronnyj resurs] / E. Roland / Durham University, 1998. 275 p. Rezhym dostupu : [http://etheses.dur.ac.uk/1047/1/1047.pdf?ETHOS%20\(BL\)](http://etheses.dur.ac.uk/1047/1/1047.pdf?ETHOS%20(BL)).
4. Loeber R. Key issues in the development of aggression from childhood to early adulthood. Annual Review of Psychology. 1997. P. 371–410.
5. Lejn D. Shkol'naja travlja (bullying). Detskaja i podrostkovaja psihoterapija / pod red. D. Lejna i Je. Millera. SPb. : Piter, 2001. S. 240–274.
6. Lushpaj L. I. Bulinh yak social'no-pedahohichna problema ta shlyaxy yiyi vyrishennya (na prykladi dosvidu serednix zahal'noosvitnix shkil Velykoyi Brytaniyi). Ukrayinoznavchij al'manax. 2010. Vyp. 4. S. 126–131.
7. Olweus Bullying Prevention Program (2003) [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupu : www.clemson.edu/olweus
8. Olweus D. Bullying at school: Long-term outcomes for the victims and an effective school-based intervention program. Aggressive behavior: Current perspectives. N.Y. : Plenum Press, 1994. R. 97–130.
9. Making a difference in bullying: evaluation of a systemic school-based programme in Canada / D. Pepler, M. Wendy, W. Craig et al. // Bullying in schools: how successful interventions can be? / ed. P. K. Smith, D. Pepler, K. Rigby. Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2004. P. 125–140.
10. Roland E. School Influences on Bullying [Elektronnyj resurs]. Durham University, 1998. 275 p. Rezhim dostupu : [http://etheses.dur.ac.uk/1047/1/1047.pdf?ETHOS%20\(BL\)](http://etheses.dur.ac.uk/1047/1/1047.pdf?ETHOS%20(BL)). Zagolovok z ekranu.
11. Balakiryeva O. Nasyln'stvo ta bulinh v osvith'omu seredovyshhi [Elektronnyj resurs]. Rezultaty sociolohichnoho doslidzhennya: zdorov'ya ta povedinkovi oriyentaciyi uchniv'skoyi molodi (NBSC). 2018. 4. S. 38. Rezhym dostupu : http://kubg.edu.ua/images/stories/podii/2018/10_26_bullying_02.pdf
12. Kaps'ka A. J. Aktual'ni problemy social'no-pedahohichnoyi roboty (modul'nyj kurs dystancijnoho navchannya) / za zah. red. A. J. Kaps'koyi. Kyiv : Centr navch. l-ry, 2002. 164 s.
13. Bezhenar H. Bulinh: pidlitkove nasyln'stvo v shkoli [Elektronnyj resurs]. Shkola. 2012. № 2 (74). S. 75–79. Rezhym dostupu : www.osvita.ua/attach/2319/SJ12021s.pdf .
14. Pro osvitu : Zakon Ukrainy № 2657-VIII, 2661-VIII [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
15. Chujko O. V. Problemy ta perspektivy rozvytku psyholohichnoyi sluzhby v shkoli. Visn. Kyiv. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Social'na robota. 2018. T. 1, № 3. S. 48–53.
16. Violence prevention works! Safer schools, safer communities. Home of the Olweus bullying prevention program [Elektronnyj resurs]. URL : <http://www.violenceprevention.org/public/index.page>.
17. Kostyuk O. Docvid Kanady shhodo antybulinhovoyi roboty v serednij shkoli. 2015. № 4. S. 8.

Надійшла до редколегії 07.02.2020

Рецензовано 18.02.2020

Y. Lytvynenko, master
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

IMPLEMENTATION OF SCHOOL BULLYING PREVENTION PROGRAMS AMONG ADOLESCENTS

At present, in the Ukrainian society, there is a gradual transition from the "interest" of bullying problems to implement a practical program to counteract bullying in the school environment. Programs are being implemented with support the MES of Ukraine using conflicting functionality, changing and navigating non-violent behavior and civic attitudes. The results of the empirical study made it possible to pay attention to the need to change approaches when using bullying prevention technology among adolescents. In particular, it was determined that not only forms of preventive training play a major role in preventing bullying, but the use of techniques, methods, ways of information submission by the subjects who carry it out, and features of interpersonal interaction with adolescents. Often, they have signs of prejudice and stigma that provoke aggression and bullying cases.

Keywords: bullying, school bullying, prevention programs, adolescents, social pedagogy.

Я. Литвиненко, магістр
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВНЕДРЕНИЕ ПРОГРАММ ПРОФИЛАКТИКИ ШКОЛЬНОГО БУЛЛИНГА СРЕДИ ПОДРОСТКОВ

В украинском социуме происходит постепенный переход от заинтересованности проблемой буллинга к практическому внедрению программ противодействия ему в школьной среде. Широко внедряются программы, утвержденные МОН Украины, направленные на развитие конфликтологической компетентности, умений и навыков ненасильственного поведения и гражданской позиции. Результаты эмпирического исследования позволили обратить внимание на необходимость изменения подходов при применении технологии профилактики буллинга среди подростков. В частности, было установлено, что большую роль в профилактике буллинга играет не столько форма проведения профилактических занятий, сколько использование методов, способов, приемов подачи информации со стороны субъектов, ее осуществляющих, и особенности межличностного взаимодействия с подростками. Часто они имеют признаки предубеждения и стигматизации, которые провоцируют появление агрессии и случаев буллинга.

Ключевые слова: буллинг, школьный буллинг, программы профилактики, подростки, социальная педагогика.